

Uluslararası Sosyal
Bilimler Akademisi
Dergisi (USBAD)

International Journal of
Social Sciences
Academy (IJSA)

Yıl 7, Year 7, Sayı 20, Issue 20, Aralık 2025, December 2025

e issn: 2687-2641

Özgünlük kontrolü

Authenticity process

DOI: 1691031

Makale türü: Araştırma
makalesi

Article type: Research
article

Geliş tarihi 04.05.2025

Submitted date

Kabul tarihi 25.12.2025

Accepted date

Elektronik yayın tarihi 20.12.2025

Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Sert, Ş. (2025). Yerel Basında 10 Kasım Törenleri 1938-1950 (Diyarbakır Gazetesi Örneği). *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademisi Dergisi / International Journal of Social Sciences Academy*, 7(20), 1615-1651.

YEREL BASINDA 10 KASIM TÖRENLERİ 1938-1950 (DİYARBAKIR GAZETESİ ÖRNEĞİ)

Şahin SERT¹

Öz

1938 yılı Ocak ayından itibaren Atatürk'ün sağlık durumu hızla kötüleşmeye başlamıştı. Yapılan tüm müdahalelere rağmen hastalığın ilerlemesi engellenememiş ve Atatürk, 10 Kasım 1938 Perşembe günü saat 9.05'te hayata veda etmişti. Modern bir ülke inşa eden Atatürk'ün ölümü, tüm yurttaki derin bir üzüntü yaratmıştı. Bu hüznün, ülkedeki gazetelere de yansımış; tüm gazeteler, Atatürk'ün vefatını geniş bir şekilde duyurmuş ve bu kaybın yarattığı acıyı manşetlerine taşımıştı. Atatürk'ün ekonomik, sosyal, kültürel ve bilimsel alanlarda gerçekleştirdiği birçok devrimler ve reformlar, halk tarafından benimsenmişti. Halk, bu yeniliklere olan bağlılıklarını, Atatürk'e duyduğu sevgi ve saygıyla göstermişti. Bu sevginin en belirgin ifadesi, 10 Kasım Atatürk'ü Anma Törenleri olmuştu. Bu anma etkinliklerinin düzenlendiği şehirlerden biri de Diyarbakır'dı. Diyarbakır'da Cumhuriyet Halk Partisi öncülüğünde 10 Kasım Atatürk'ü Anma Törenleri Halkevinde düzenlenmiştir. Bu törenlerin

¹ Dr. Milli Eğitim Bakanlığı, sertsahin78@gmail.com, Orcid: 0000-0002-6452-6824

organizasyonu, şehrin ilk gazetesi olan "Diyarbakır" tarafından halka duyurulmuştu. Gazete, yalnızca haber vermekle kalmayıp, aynı zamanda günün anlam ve önemine dair yazılar da yayımlamıştı. Araştırmada, "Diyarbakır" gazetesinin 10 Kasım törenlerini nasıl ele aldığı incelenmiştir. Bu bağlamda, Diyarbakır'da 10 Kasım törenlerine halkın yoğun bir katılım gösterdiği ve gazetenin köşe yazılarıyla bu özel günü andığı görülmektedir. Araştırmada, Başkanlık Cumhuriyet Arşivi, ilgili kitaplar ve "Diyarbakır" gazetesinden faydalanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Diyarbakır Halkevi, Diyarbakır ve 10 Kasım, Diyarbakır Gazetesi.

November 10 Ceremonies in the Local Press 1938-1950 (Diyarbakır Newspaper Example)

Abstract

Starting in January 1938, Atatürk's health condition began to deteriorate. Despite all interventions, the progression of the disease could not be prevented and Atatürk passed away at 9:05 on Thursday, November 10, 1938. The death of Atatürk, who had built a modern country, caused deep sorrow throughout the country. This sorrow was also reflected in the newspapers in the country; all newspapers widely announced Atatürk's death and carried the pain of this loss into their headlines. Many of the revolutions and reforms that Atatürk implemented in economic, social, cultural, and scientific fields were embraced by the people. The people showed their devotion to these innovations with the love and respect they felt for Atatürk. The most obvious expression of this love was the November 10 Atatürk Commemoration Ceremonies. One of the cities where these commemoration events were held was Diyarbakır. The November 10 Atatürk Commemoration Ceremonies were held in the Community Center in Diyarbakır under the leadership of the Republican People's Party. The organization of these ceremonies was announced to the public by the city's first newspaper, "Diyarbakır". The newspaper not only reported news but also published articles on the meaning and importance of the day. The research examined how the "Diyarbakır" newspaper covered the November 10 ceremonies. In this context, it is seen that the people in Diyarbakır showed intense

participation in the November 10 ceremonies and that the newspaper commemorated this special day with its columns. The Presidency Republic Archive, relevant books and the "Diyarbakır" newspaper were used in the research.

Keywords: Diyarbakır Community Center, Diyarbakır and November 10, Diyarbakır Newspaper.

GİRİŞ

“Benim naçiz vücudum bir gün elbet toprak olacaktır fakat Türkiye Cumhuriyeti ilelebet payidar kalacaktır” sözüyle ölümün kaçınılmazlığına inanan Mustafa Kemal Atatürk, 10 Kasım 1938'de hayata veda etti. Türk milleti, her yıl 10 Kasım'da düzenlediği törenlerle Atasına olan saygısını göstermektedir. O hayata veda etmiş olsa da, geride bıraktığı eserlerini halk içten bir şekilde sahiplendi.

Atatürk'ün hastalığı 1923 yılında başladı. Cumhuriyetin ilanından on gün sonra, aşırı çalışma ve yorgunluk nedeniyle ilk kalp krizini geçiren Atatürk, iki gün sonra ikinci bir kriz daha yaşadı. Tedavi sürecinin ardından kısa bir süre içinde toparlandı. Ancak, 22 Mayıs 1927 gecesi bir kalp kriziyle daha kaşı karşıya kaldı. Bu durum üzerine Almanya'dan Prof. Dr. Kraus ve Prof. Dr. Von Romberg, teşhis ve tedavi amacıyla davet edildi. Doktorlar, muayene sonrasında Atatürk'ten sigarayı azaltmasını ve kendini yormamasını istedi. Bu tarihten sonra uzun bir süre sorun yaşamayan Atatürk'e, Kasım 1936'da kan toplanması teşhisi konuldu ve dikkat edilmezse zatürreye dönüşebileceği bildirildi. 1938 yılının başlarında Atatürk'ün karaciğer rahatsızlığına dair çıkan söylentilere karşı Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği, bu iddiaları yalanlayarak Atatürk'ün Ocak ve Şubat aylarında Yalova, Bursa ve İstanbul'daki seyahatleri sırasında gribe yakalandığını açıkladı (Soyak, 1973, s. 257, 722, 724, 727; Şimşir, 1988, s. 1195-1454; Atay, 1999, s. 660; Çaycı, 2002, s. 256-259).

Doktorların dinlenmesi gerektiğini belirtmelerine rağmen, Atatürk ülke ve dünya gündemini takip etmeye devam etti. Bu dönemde en çok ilgisini

çeken konu Hatay meselesi oldu. Hem Hatay sorununu çözmek, hem Fransızlara bir uyarı vermek, hem de halka sağlıklı olduğunu göstermek amacıyla Mayıs 1938'de Mersin-Adana seyahatine çıktı. Ancak bu yolculuk, rahatsızlığını daha da artırdı. Haziran ayında Atatürk'ün tedavisi için Fransa'dan Prof. Fiessinger davet edildi. Yapılan muayene sonucunda, Atatürk'ün karaciğer rahatsızlığı olduğu belirtildi ve dinlenmesi önerildi (Granda, 1973, s. 386-387, 397; Kocatürk, 1999, s. 550; Mango, 2000, s. 500; Kutay, 2005, s. 40; Turgut, 2020, s. 616). Fiessinger, daha sonra hastalığın Siroz olduğunu belirterek, teşhisin oldukça geç yapıldığını ve hastalığın yaklaşık on bir yıl önce başladığını ifade etti (Kutay, 2005, s. 5).

Mustafa Kemal Atatürk, 26 Eylül 1938'de Dil Bayramı dolayısıyla radyoda okunmak üzere bir metin yazdı. Ancak metnin okunmasının gecikmesi onu öfkeli yaptı ve bu durum hafif bir rahatsızlık geçirmesine neden oldu. 22 Ekim'de üç gün süren şiddetli bir komadan kurtuldu, ancak hastalığı daha sonra kötüleşti. Bu süreçte zamanının büyük bir kısmını yatakta geçirmeye başladı. Cumhuriyetin on beşinci yıl dönümünü kutlamak için Ankara'da bulunmayı istemesine rağmen, rahatsızlığı nedeniyle İstanbul'da kalmak zorunda kaldı. Törende okumak üzere hazırlanan metin, Atatürk adına Başbakan Celal Bayar tarafından okundu. 6 Kasım'da durumu biraz daha iyi olsa da 7 Kasım Pazartesi günü karnından su alındı, 8 Kasım'da ise komaya girdi ve bir daha uyanamayarak 10 Kasım 1938 Perşembe günü saat 9.05'te hayata veda etti (İnan, 2009, s. 21-23; Ortaylı, 2018, s. 202; Turgut, 2020, s. 658-659; Şimşir, 1988, s. 1269).

Atatürk'ün vefatının ardından, 11 Kasım 1938 tarihinde meclis toplanarak İsmet İnönü'yü Cumhurbaşkanı olarak seçti (TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 27, Devre: V, İçtima: 4, s.17). 15 Kasım 1938'de Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, *"Atatürk'ün ölümü üzerine tüm yurttta uyulması gereken esaslar"* başlıklı bir kararname yayımladı (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-18-1-2-85-98-11). 16 Kasım'da ise Atatürk'ün cenaze töreninin düzenlenmesiyle ilgili bir

genelge, Dâhiliye Vekili Refik Saydam tarafından Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) teşkilatları ve valiliklere iletildi (BCA, 490-1-0-0-4-19-15).

Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatı nedeniyle hükümet tarafından hazırlanan cenaze töreni programı, 21 Kasım 1938 tarihinde Diyarbakır'ın Bismil ilçesinde düzenlendi. Programa göre, cenaze merasiminin organizasyon sorumluluğu CHP teşkilatları ve Halkevi yöneticilerine verildi (Akça, 2023, s. 433-444). Bismil'de 21 Kasım günü, tüm resmi daireler ve dükkânlar kapandı ve halk Cumhuriyet Meydanı'nda toplandı. Saat 14:00'te başlayan etkinlikte herkes yerini aldı. Atatürk büstü, gençler, öğrenciler, belediye ve esnaflar tarafından parti bayrakları ve çelenklerle süslendi. Büstün önünde altı oku simgeleyen altı meşale bulunmaktaydı. İstiklal Marşı'nın ardından Belediye Başkanı Rıfat Akpınar, kürsüye çıkarak Atatürk'ün ülkeye ve millete yaptığı hizmetleri halka anlattı. Cumhuriyet Halk Partisi adına sahneye çıkan Selahattin Özcan, Atatürk'ün gençliğe hitabesini ve Cumhuriyet'in onuncu yılı dolayısıyla Nutuk'tan bazı bölümleri okuduktan sonra Atatürk'ün vefatından dolayı duyduğu üzüntüyü ifade etti. Konuşmasının sonunda, *“Ey Atatürk'ün sesini kulağında ve imanını vücudunda ebediyen taşıyacak olan gençler, sevgili okul çocukları, aziz arkadaşlar, Atatürk'ün eserlerine ve gerçekleştirdiği inkılaplara her zaman artan bir inançla bağlı kalıp onları ileri taşımaya ant içelim”* diyerek, tüm halkı tek vücut ve bir ağızdan ant içmeye davet etti. Üç dakikalık saygı duruşu gerçekleştirildikten sonra meşaleler yakıldı. Halk, geç saatlere kadar Atatürk'ün büstü önünde toplanarak ona olan saygısını gösterdi (BCA, 490-1-0-0-1429-726-1).

Atatürk'ün vefatı, hem yurt içinde hem de yurt dışında geniş yankı uyandırdı. Cumhuriyet gazetesi, *“Atatürk'ümüzü kaybettik”* başlığını atarken (Cumhuriyet, 1938, s. 1); Akşam, *“Bütün memleket matem içinde, Atatürk bu sabah dokuzu beş geçe hayata veda etti”* şeklinde duyurdu (Akşam, 1938, s. 1). Tan, *“Babamızı kaybettik”* ifadesini kullanırken (Tan, 1938, s. 1); Son Posta, *“Türk milleti Ulu Şefini, insanlığın büyük evladını kaybetti”* demiştir (Son Posta, 1938, s. 1). Son Telgraf ise, *“Türk milletinin büyük matemi... Ulu Önder Atatürk'ü bu sabah kaybettik”* şeklinde yazdı (Son Telgraf, 1938, s. 1). Ulus gazetesi, *“Kurtarıcını ve en büyük evladını kaybettin.*

Türk milleti, sen sağ ol. Şimdi tek vazifen onun eserini ebediyen yaşatmaktır" mesajını verdi (Ulus, 1938, s. 1). Uyanış, *"Türklük ve insanlık en büyüğünü kaybetti"* derken (Uyanış, 1938, s. 1); Akşam Postası, *"Ulu Şefimiz Atatürk bu sabah 9.5'te hayatını kaybetti"* şeklinde bildirdi (Akşam Postası, 1938, s. 1). Son Posta, *"Onun arkasından yalnız Türk yurdu değil, bütün dünya ağlıyor"* ifadesini kullandı (Son Posta, 1938, s. 1); Anadolu ise, *"Atatürk'ünü kaybettin, için yaralandı. Sen sağ ol Türk milleti"* demiştir (Anadolu, 1938, s. 1). Ulusal yayın yapan bu gazeteler, 10-11 Kasım tarihlerinde Atatürk'ün vefatını okuyucularına aktardı.

Avrupa'da, Fransız gazeteleri arasında "Action Française", "Ere Nouvelle", "Epoque", "Excelsior", "Figaro", "Humanite" ve "Information" öne çıkarken; Yunanistan'da "Eleftheron Vima", "Katimerini", "Etnos", "Kronos" ve "Vradini" gibi yayımlar da Atatürk'ün vefatına geniş bir şekilde yer verdi. İngiltere'de ise "The Evening News", "The Evening Standard", "The Star", "The Times" ve "The Daily Telegraph" gibi gazeteler bu olaya dikkat çekti (Şimşir, 1988, s. 1306-1416).

1939 yılında Atatürk'ün ölüm yıldönümüne yönelik ilk anma programının nasıl düzenleneceği, CHP Genel Merkezi tarafından 5 Ekim'de halka duyuruldu. Törenin, CHP il ve ilçe teşkilatları tarafından Halkevlerinde, Halkevi bulunmayan yerlerde ise CHP parti merkezlerinde gerçekleştirilmesi kararlaştırıldı. Etkinliklerin, mülki ve askeri amirler, memurlar, CHP, Halkevleri, özel sektör yöneticileri ve halkın katılımıyla yapılması talep edildi. Programın düzenleneceği salonun uygun bir köşesine Atatürk büstü veya fotoğrafının konulması ve bu alanın Türk bayrağı, CHP bayrakları ve çiçeklerle süslenmesi kararlaştırıldı. Toplantıya katılanların, Atatürk'ün vefat saati olan 9.05'te görevli kişi tarafından beş dakikalık saygı duruşuna davet edilmesine, ardından bir konuşmacının Atatürk'ün hayatı ve milleti ile memleketi için gerçekleştirdiği çalışmaları anlatmasına karar verildi. Programın sonunda ise Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Atatürk'ün vefatı üzerine yazdığı beyanname okunarak merasim tamamlanacaktı (Şimşek, 2007, s. 133; Uzun, 2019, s. 135-170).

Türk milleti, her yıl 10 Kasım'da Atasına olan sevgi ve saygısını anma etkinlikleriyle göstermektedir. Bu etkinliklerin yoğun bir katılımı ile gerçekleştirildiği şehirlerden biri de Diyarbakır'dı. Diyarbakır'daki törenler, CHP teşkilatları öncülüğünde Halkevi'nde düzenlendi. Merasimler, o dönemde Diyarbakır'da kesintisiz yayın yapan "Diyarbakır" gazetesi aracılığıyla halka duyuruldu. Gazete, 1869 yılında Diyarbakır Valisi Kurt İsmail Paşa'nın desteğiyle "Diyarbakır" adıyla yayın hayatına başladı. Vilayetin resmi gazetesi olan bu yayın, vilayet matbaasında basılmış ve her Salı günü yayımlanmıştır (Diyarbakır, 1869, s. 1). Ülke ve dünya gündemini yakından izleyen gazete, Diyarbakır halkına olayları aktarmada önemli bir rol üstlendi. 1931 yılına kadar Diyarbakır'ın resmi vilayet gazetesi olarak yayın hayatına devam eden bu gazete, o tarihte Tahsin Cahit Çubukçu ve Zekai Arman tarafından satın alındı (Tütengil, 1954, s. 7-8; Beysanoğlu, 1963, s. 228; Tütengil, 1966, s. 10). Gazetenin adı 1937 yılında "Diyarbakır" olarak değiştirildi. Tahsin Cahit Çubukçu'nun 1962 yılında vefat etmesinin ardından gazete, uzun süre varlığını sürdüremedi ve 2 Eylül 1963'te yayımlanan son sayısı ile yayın hayatına son verdi (Tütengil, 1966, s. 14; Mercan, 1998, s. 42-43).

"Diyarbakır" Gazetesine Göre 1938-1950 Yılları Arasında Diyarbakır'daki 10 Kasım Törenleri

"Diyarbakır" gazetesi, Halkevi öncülüğünde düzenlenen 10 Kasım törenlerini öne çıkarırken, günün anlam ve önemine uygun makalelere de sayfasında yer verdi. 11 Kasım 1938 tarihinde *"Ulu Atamızı Kaybettik"* başlığıyla çıkan haberde, uzun süredir hasta olan Atatürk'ün, perşembe günü saat 9.05'te hayata veda ettiğini belirtti. Türk Kurtuluş Savaşı'nın ardından Türk ulusunu bağımsızlığa kavuşturan ve kurduğu cumhuriyetle ulusun tarihini, kaderini, varlığını ve kimliğini sonsuza dek yaşatan Atatürk'ün vefatının halk üzerinde derin bir üzüntü yarattığı gazetede yer aldı. Bu acı karşısında insanları teselli eden önemli bir olay, onun ölümsüz ve ebedi kişiliğinin her zaman halkın kalbinde yaşayacak olmasıdır. Fani olan Atatürk'ün hayatını kaybettiği, ancak ebedi Atatürk'ün tarihin sonuna kadar Türk milletiyle birlikte derin bir heyecan

ve inanç kaynağı olarak varlığını sürdüreceğini ifade etti. Gazete, her Türk'ün Atatürk'ün yüce eserini yaşatmak için bir an bile geri durmayacağını vurguladı (Diyarbakır, 1938, s. 1).

10 Kasım 1939'da gazete, Halkevinde düzenlenen anma programını aktardı. Törene Birinci Umum Müfettişi Abidin Özmen, Kolordu Komutanı Galip Deniz, askeri yetkililer, müfettişlik ve vilayetteki üst düzey memurlar ile halk katıldı. Vali Vekili İhsan Kurtan, Atatürk'ün vefatının yıl dönümü dolayısıyla bir konuşma yaptıktan sonra saat 9.05'te, katılımcıları Atatürk'ün anısına saygı duruşunda bulunmaya davet etti. Lise felsefe öğretmeni ve aynı zamanda Halkevi Dil, Edebiyat, Tarih Komitesi Başkanı Kâzım Baykal, Atatürk'ün çocukluğundan başlayarak hayatını ve Türk milletine yaptığı katkıları anlattı. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Atatürk'ün vefatı dolayısıyla yayımladığı beyanname Dr. Şükrü Kaya tarafından okunarak program sona erdi. Halkevi tarafından düzenlenen etkinlikte yapılan konuşmalar ve sözler, şehir halkının da duyabilmesi için kurum hoparlörleri aracılığıyla tüm şehre iletildi. Tören başladığı anda, tüm resmi ve özel kuruluşlar bayraklarını yarıya indirdi. Halk da saygı duruşuna içten bir şekilde katıldı (Diyarbakır, 1939, s. 1; Karacadağ, 1939, s. 5-10).

Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatının ikinci yıl dönümü olan 10 Kasım 1940'ta, Halkevi öncülüğünde bir anma programı düzenlendi. Törene mülki erkan, memurlar, öğrenciler ve halk katıldı. Halkevi sahnesinde, etrafı çiçekler, çelenkler ve bayraklarla süslenen Atatürk büstünün önünde Vali Feyzi Gürel, Atatürk'ün değerli hatıralarını dile getiren kısa bir konuşma yaptı ve tam saat 9.05'te katılımcıları beş dakikalık saygı duruşuna davet etti. Saygı duruşundan sonra konuşmasına devam eden Vali Gürel, Kemalizm'in sonsuza dek yaşatılacağını belirterek Atatürk'ün manevi huzurunda saygıyla eğildi, onun mesai arkadaşı Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye sonsuz şükranlarını sundu ve *"Yaşasın Türk Milleti"* diyerek sözlerini tamamladı. Avukat Muhittin Çağın Atatürk'ün hayatını, mücadelelerini ve zaferlerle dolu değerli anılarını anlattığı bir konuşma yaptı. Öğretmen Fehmi ise, Atatürk'ün vefatı dolayısıyla Cumhurbaşkanı

İsmet İnönü'nün Türk milletine yönelik olarak kaleme aldığı beyannameyi okudu ve merasim sona erdi (Diyarbakır, 1940, s. 1).

Atatürk'ün vefatının üçüncü yıl dönümü olan 10 Kasım 1941'de Diyarbakır, "*Büyük Acının Üçüncü Yıl Dönümü*" başlığıyla bu olaya değindi. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün halka hitaben yazdığı nutuk, "*Milli Şefin Türk Milletine Beyannamesi*" başlığıyla gazetenin ilk sayfasında yer aldı. Kazım Vehbi Oral'ın "*Atatürk*" adlı şiirine de yer verildi. Bunun yanı sıra, Avukat Muhittin Çağın "*Hazin Bir Yıldönümü*" başlıklı bir metin kaleme aldı. Bu metinde, Atatürk'ten ayrılışın üç yılı geride bıraktığı, ancak gün geçtikçe Atatürk'e olan bağlılığın güçlendiğini vurguladı; Atatürk'ün yalnızca Türk milletinin değil, tüm insanlığın ortak değeri olduğunu ifade etti. Atatürk gibi eşsiz bir yeteneğin yalnızca Türk ırkına ait olduğunu ve bu dehanın sadece Türklerden çıkabileceğini vurguladı. Bugün sahip oldukları ve yarın gerçekleştirecekleri her şeyin, Atatürk'ten aldıkları ilham ve onun izinden gitmeleri sayesinde mümkün olduğunu belirtti. Zamanla, suya atılan bir taşın yarattığı dalgalar gibi, içlerindeki acının büyüdüğünü, ancak hiçbir üzüntünün onları umutsuzluğa sürükleyemeyeceğini ifade etti. Bugünkü milli birliğin, Atatürk'ün laik evlatları olduklarının açık bir göstergesi olduğunu dile getirdikten sonra, tüm Türk milletinin bu sonsuz acının tesellisini Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün temiz şahsiyetinde bulduğunu belirtti. Yazısına devam eden Çağın, şunları ekledi:

"Emin ve müsterih uyu Atam: Bugün İsmet İnönü mihrabından en uzak hudut köşesine, Çankaya'dan çoban kulübesine kadar bütün milletin bir tek titiz ve nöbetçi gibi dikkatle vazife başındadır. Dünyanın kan ve ateşle boğulduğu, insanlığın misali olmayan derin acı ve felâket geçirdiği bugünde Türk milleti hakkına ve kuvvetine emin durmaktadır. Harp sonu dünyasının tek ışık ve tesellisi olarak tarihi rol ve vazifesini emniyetle ve dikkatle yapmaktadır. Atam, eşsiz Atam: Türk milleti sana olan minnet ve şükran borcunu asla unutmayacaktır. Bütün mazlum milletler senden örnek alacak, bugün yıkılan medeniyetler senin ışığınla can bulacaklar. Endişe etme Büyük Atam: Çok sevdiğin

Türk milleti yine çok sevdiğin İnönü'ne emanettir. Muhakkak gece uykularını bile milletine veren bir şefimiz var, her tehlikeyi yenecek birliğimiz var, aziz hatıranı gözyaşlarıyla anarken İnönü'ne olan istisnasız bağlılığımız, yıl dönümünde kederimizle gururumuzu kucaklaştırıyor. Ne mutlu sana Türk milleti" (Diyarbakır, 1941, s. 1-2; Karacadağ, 1941, s. 355-360).

Halkevi tarafından da 10 Kasım 1941'de bir anma programı düzenlendi. Bu etkinliğe Birinci Umum Müfettişi Abidin Özmen, Vali Feyzi Gürel, Kolordu Komutanı Galip Deniz, Baş Müşavir Mithat Saylam, vilayet memurları, subaylar ve halk katıldı. Kurum sahnesi, Atatürk'ün büstü ile Türk ve CHP parti bayraklarıyla süslendi; müfettişlik, vilayet, belediye ve Halkevi tarafından gönderilen çelenkler Atatürk'ün büstünün önüne yerleştirildi. Saat 9.05'te sahneye çıkan Halkevi reisi Osman Ocak, katılımcılara selam vererek bir konuşma yaptı: *"Bugün, tüm dünyayı aydınlatan Büyük Ata'nın ölüm yıldönümünü anıyoruz. Üç yıl önce, bu gün ve saatte, manevi mirasını bize bırakarak yarattığı cumhuriyeti teslim etti ve fiziksel varlığı aramızdan ayrıldı. Onun bu maddi ayrılığından duyduğumuz ortak acıyı paylaşmak ve yüksek ruhuna saygı göstermek için bir araya geldik. Şimdi, beş dakikalık bir saygı duruşuna davet ediyorum."* Beş dakikalık saygı duruşunun ardından sahneye çıkan Avukat Muhittin Çağın, Atatürk'ün yoktan var ettiği ve saymakla bitmeyecek eserlerinin, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün elinde sonsuza dek bir meşale gibi yaşayacağını belirterek Atatürk'ün manevi huzurunda saygıyla eğildikten sonra konuşmasını tamamladı. Kurum üyesi Lütfü Oğuz da Atatürk'ün vefatı üzerine Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün 21 Kasım 1938'de Türk milletine yayımladığı beyannamesini okudu ve böylece anma töreni sona erdi (Diyarbakır, 1941, s. 1).

Gazete, 10 Kasım 1943 tarihinde, *"Büyük acımızın beşinci yıl dönümü. Beş yıl önce bugün Büyük Atayı kaybetmiştik. Türk Milletine bu acıyı bir nebze olsun unutturan Millî Şefimizin başımızda bulunmasıdır"* şeklinde bu anlamlı günü andı. Yazar Sabri Aytar, *"Büyük acımızın yıl dönümünde"* başlıklı bir yazı yazarak günün anlam ve önemini vurguladı. Lütfi Oğuz da *"Atatürk*

kalbimizde daima yaşayacak” başlıklı bir köşe yazısı kaleme aldı. Oğuz, bu yazısında şu ifadeleri kullandı:

Bugün, beşinci yılına girdiğimiz en büyük kaybımızın acısıyla o kadar derin bir üzüntü içindeyiz ki, ıstırabımızı hiçbir acıyla kıyaslayamıyoruz. Hep birlikte ağlıyoruz; kadın, erkek, genç, yaşlı, aynı yaradan kaynaklanan acıyı hisseden tek bir birey gibi. Ona öyle bir tutku ve bağlılıkla bağlıydık ki, tüm Diyarbakır, Atatürk’ün ölüm haberi karşısında, dünyada eşi benzeri görülmemiş bir matemle sarsıldı. Kalplerimiz yanarak ifade ettiğimiz bu gerçeğin sonsuz üzüntüleri arasında, yine Atatürk’ü, etrafımızı saran asil simasıyla hatırlayarak teselli bulabiliyoruz. Hayır, o ölmemiştir. O yaşıyor. "O öldü" diyemiyorum; buna dilim varmıyor. Çünkü o ölmez; onun ölmesi, hepimizin yok olması demektir. Büyük başarılarıyla tanınan Mustafa Kemal Atatürk asla ölür mü? Emanetinize sahip çıkacağımızdan eminiz. Yabancı bir müdahale gördüğümüzde, Türk tarihinin tüm onurlarına yemin ederek düşmanlarımızı yok etme kararlılığını göstereceğiz. Bu uğurda hiçbir fedakârlıktan kaçınmayız. Cumhuriyetimizi, İnönü’nün liderliğinde, bizden sonraki nesillere gururla devretme görevini kutsal bir yük olarak omuzlarımızda taşıyoruz. Bu millet, Atatürk’ün ardından olduğu gibi, onun en haklı varisi İnönü’nün arkasında da aynı saygı ve aynı hedefle ilerleyecektir; milletimiz hak ettiği yeri mutlaka alacaktır (Diyarbakır, 1943, s. 1).

Halkevi’nde 10 Kasım 1943 Çarşamba günü düzenlenen törene, Birinci Umum Müfettişi Avni Doğan, Vali Cevat Ökmen, diğer mülki ve askeri yetkililer, üst düzey memurlar ve kalabalık bir halk topluluğu katıldı. Saat 9.05’te kürsüye çıkan Halkevi reisi Dr. Bedri Noyan, kısa bir konuşma yaptıktan sonra katılımcıları beş dakikalık saygı duruşuna davet etti. Saygı duruşunun ardından konuşmasına devam eden Noyan, Türk tarihinin yüzyıllar boyunca büyük kumandanlar yetiştirdiğini ve Türk ırkının, bitmek tükenmek bilmeyen bir kaynak olarak dünya medeniyetine önemli katkılarda bulunduğunu vurguladı. Türk milletinin son yıllarda ardı ardına büyük şahsiyetler yetiştirdiğini, bunun hem

kendileri için büyük bir mutluluk kaynağı olduğunu hem de dünya milletlerine güzel bir örnek teşkil ettiğini belirtti. Bu durum, son zamanlarda tüm devlet adamlarının Türk büyüklerini örnek alarak onları taklit ettiğini göstermektedir. Atatürk'ün Türk milletine sunduğu hizmetleri anlattı ve Atatürk'ün manevi huzurunda saygıyla eğildi. Lütfi Öğüz, Atatürk'ün unutulmaz anıları ve hizmetlerinden bahsettikten sonra Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Türk milletine yönelik konuşmasını paylaştı. Kürsüye gelen Sabahattin Yıldız da Atatürk'ün gençliğe hitabesini okudu ve tören sona erdi (Diyarbakır, 1943, s. 1).

10 Kasım 1944'te, *"Ebedi Şef Atatürk bugün gözlerini hayata yummuştur. Bu acılarımız tazelenirken, Türk Milleti onun eserini yürütmekle teselli bulacaktır"* ifadeleriyle bu anlamlı gün gazete tarafından anıldı. Aynı tarihte, Hulusi Yetişkin *"Atatürk'ü Anarken"* başlıklı bir yazı kaleme aldı. Atatürk'ün vefatını ele alan bir diğer yazar ise H. Fethi Özler'dir. Özler, *"Dahi Atatürk"* başlığıyla konuyu köşesine taşıdı. Günün anlam ve önemi üzerine görüşlerini paylaşan bir diğer isim ise M. Selahaddin Yıldız'dır. *"Ebedi Şef Atatürk'ü Anarken"* başlıklı yazısında, her geçen günün Atatürk'ün ruhunu ebedileştirdiğini ve bitmeyen sevgisini insanların gönlünde pekiştirdiğini vurguladı. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün liderliğinde, tek bir duygu, amaç ve inançla barış içinde yaşadıklarını söyledi. Atatürk'ün 10 Kasım 1938 Perşembe günü veda ederken, bağımsızlık, refah ve mutluluk dolu bir ülke bırakmanın huzuruyla gözlerini kapattığını belirterek, Türk halkının o gün hissettiği acıyı hâlâ yaşamakta olduğunu ifade etti. *"Ey mezarlarında yatan kahraman ölümler; Türk şehitleri, ne mutlu sizlere ki kalbiniz, Türk atası, Dünya dahisi, tarihin babası, yeni varlıklar önderi bir kahramanın kalbiyle birleşti. Ne mutlu sizlere ki onun yattığı yerde yatıyorsunuz. Uyuyun rahat uyuyun. Rahat uyu Atatürk, Milli Şef İnönü'nün etrafında bir vücut gibi sevgi ve saygı ile toplanmış bulunuyoruz."* Sözleriyle düşüncelerini ifade etti. Kendilerine emanet edilen inkılâbın hızla ilerlediğini ve Türk devletini ulaşılması zor bir kale haline getirme kararlılığında olduklarını ifade ettikten sonra gelen asil Türk neslinin, Atatürk'ün tamamlayamadığı birçok projeyi hayata geçirdiğini ve daha fazlasını gerçekleştireceğini belirtti. Atatürk'ün ölüm

gününün Türkler tarafından bugünkü gibi büyük bir saygıyla anılacağını, Türk halkının Atatürk nesli, İnönü çocukları ve onların rehberliğinde ilerleyen ülkülü gençlerden oluştuğunu vurguladıktan sonra

“Ey Ata, senin meydana getirdiğin ölmez eserler tarihin yüz yıllarını durmadan geçecektir. Tarih içinde daima seni saygıyla anacaktır. Çünkü biz ölmez bir devrin şahin çocuklarıyız. Evet, şahinlik bizi yüz yıllara bağlıyor. Yüz yıllar Atalarımızın ve son Kemalist neslin bir geçit uğrağı olmuştur. Beşeriyete nur saçtığı için onun tarihinde ve yeni Türk neslinin yalçın sinesinde daima artan bir coşkunlukla anılacaksın. Sana karşı olan bağlılığımızı içten en hassas hislerimizle anmakta bahtiyarız.” İfadesiyle sözlerini tamamladı (Diyarbakır, 1944, s. 1-2).

Gazete, okullarda düzenlenen merasimlere de yer verdi. *“Mekteplerde de ihtifal toplantıları yapıldı”* başlığıyla yayımlanan haberde, Atatürk’ün vefatının altıncı yıl dönümü nedeniyle Diyarbakır’daki okullarda saat 9.05’te öğrenci ve öğretmenlerin okul salonunda toplanarak beş dakika boyunca saygı duruşunda bulunduklarını aktardı. Saygı duruşunun ardından bir öğretmen, Atatürk’ün hayatı, kahramanlıkları ve ülkeye yaptığı büyük hizmetler hakkında kısa bir konuşma yaptı, akabinde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün yayımladığı beyannamenin okunmasıyla toplantı sona erdi. Okullardaki törenlerin yanı sıra, Diyarbakır’daki Halkevi’nde anma programı düzenlendi. Törene Birinci Umum Müfettişi Avni Doğan, Diyarbakır Valisi Osman Nuri Tekeli, Kolordu Komutanı Yümnü Veresin, memurlar ve halk katıldı. Atatürk’ün büstü bayraklar ve çiçeklerle süslendi. Büstün önüne müfettişlik, vilayet, belediye, kolordu ve çeşitli kurumlar tarafından gönderilen çelenkler yerleştirildi. Saat 9.05’te Halkevi reisi Dr. Bedri Noyan, *“Büyük kurtarıcı ve aziz Cumhuriyetimizin kurucusu Ebedi Şef Atatürk, bundan altı yıl önce bugün hayata gözlerini yummuştu”* diyerek, onun anısına saygı duruşunda bulunulmasını istedi. Törende bulunan Birinci Umum Müfettişi Avni Doğan ayağa kalkarak:

“Biz burada aziz bir ölünün, kahraman bir Türk evladının, milletler ölçüsünde, dünya ölçüsünde şan ve şerefini milli şan ve

şerefimize eklemek için çalışan büyük ölünün matemini tutmak için toplanmış bulunuyoruz. Atatürk eserinin kemalini dünyada görmüş ve mesut olarak hayata gözlerini kapamıştır. Onun güzel başı yastıklarda bitap ve erimiş kalmıştır. Bu, et ve kemikten ibaret olan fâni vücududur. Eserinin ihtişamını gören ve eserini ebedileştiren büyük Türk evladının aramızdan kaybolması münasebetiyle bugün matemden ziyade onun, Türk milletine kazandırdığı yüksek hayat seviyesini anmak ve ebedi hatıralarını tebci etmek için toplanmış bulunuyoruz. Dünya üzerinde büyük iş yapmış ve bu eserini görmeğe muvaffak olmuş adamlar tarihte pek azdır. Atatürk eserini tam olarak görmüştür. İşte bu eserde Türkiye Cumhuriyetidir.”

Şeklinde bir beyanatta bulunduktan sonra, Atatürk'ün Türk milletini zor zamanlarda nasıl kurtardığını ve Avrupa medeniyetinin üzerine çıkarmak için gösterdiği çabaları anlattı. Doğan *”Böylesine büyük bir kurtarıcıyı yetiştiren Türk milleti ve hepimiz, her yıl Atatürk'ün yüce hatırasını saygıyla anacak ve eserlerini yaşatacağız. Yaşasın Türk milleti, yaşasın Türk Cumhuriyeti.”* Sözleriyle konuşmasını tamamladı. Lise edebiyat öğretmeni Behçet Altın, Atatürk'ün vefatı nedeniyle Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün 21 Kasım 1938 tarihinde Türk milletine yayımladığı beyannamesini okudu ve toplantı bu şekilde sona erdi (Diyarbakır, 1944, s. 1).

10 Kasım 1945'te *”Büyük Atamız yedi yıl önce bugün aramızdan ayrılmıştı. Türk Milleti yolunda yürüyerek eserlerini yaşatmakla ancak teselli bulmaktadır”* başlığıyla gazete yayımlanmıştır. Halil Turgut, *”En büyük Türk evladı, çok sevdiği yüce milletine veda ederken”* başlıklı köşe yazısında günün anlam ve önemine uygun bir makale kaleme aldı. Yazısında, Küçük Mustafa'nın tarlasında ekin bekçiliği yaparak doğayla mücadele ruhunu geliştirdiğini ve birçok okulda başarılar elde ettikten sonra Mustafa Kemal adını alarak milletine hizmet etmeye başladığını belirtti. 1919 yılına kadar, zaferden zafere koşan bir komutan olarak görev yaptığını, yöneticilerin yetersizliğini gördükten sonra ise halkına önderlik etmek amacıyla Anadolu'ya yöneldiğini vurguladı. 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkarak

halkını harekete geçirmeye çalışan Atatürk, o dönemde ülkenin düşmanlarla çevrili olduğunu, ordunun silahlarından ve milletin gücünden yoksun kaldığını gördü. Görünüşte, kurtarılacak bir millet ya da devlet kuracak bir malzeme kalmamış gibiydi. Ancak imkânsızlıkları tanımayan Atatürk, zor koşullar altında tüm gönülleri aydınlatarak durgunlukları, gerilikleri ve kötülükleri ortadan kaldırmayı başararak Erzurum'dan Sivas'a, Sivas'tan Ankara'ya, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ne ve oradan da Cumhuriyet'e yükseldiğini dile getirdi. Sakarya'dan Dumlupınar'a, Ege kıyısına ve İstanbul'un ufuklarına yürüyerek tüm dünyanın dikkatini çeken, milletini kurtaran, ona karakter kazandıran ve hedefler belirleyen, devleti ve Cumhuriyet'i kuran liderin önemine vurgu yaptı. Bu süreçte, onun en büyük gücünün Türk milletine duyduğu sevgi ve güven olduğu belirtildi; Atatürk'ün hayatı boyunca bu sevgiyle gurur duyduğu ve milletin sevgisini en büyük mutluluk olarak gördüğünü ifade etti. Atatürk, 1919 yılında başlattığı yolculuğunu 1938 yılı Kasım ayının bu gününde tamamlayarak, kazandığı zaferleri ve kalıcı eserlerini millete ve gençliğe bıraktı. Böylece, gönüllerde sonsuza dek yer edindi. Tüm eserlerini millete mal eden ve milletin sevgisini her şeyin üstünde gören Atatürk, bugün saat 9.05'te tüm ülke ile birlikte saygı ve huşu içinde anılacağını vurgulayarak sözlerini tamamladı (Diyarbakır, 1945, s. 1-2).

Gazete, 10 Kasım 1945 tarihinde Diyarbakır Halkevi öncülüğünde düzenlenen anma programına dair bilgiler sundu. Atatürk'ün vefatının yedinci yıl dönümüne denk gelen Cumartesi günü, şehirdeki sinema salonunda etkinlik gerçekleştirildi. Salonun sahnesinde bulunan Atatürk büstünün önüne resmi daireler ve özel kuruluşlar tarafından çelenkler bırakıldı, büstün etrafı Türk ve parti bayraklarıyla süslendi. Törene, Birinci Umum Müfettişlik Baş Müşaviri Asım Türel, Vali Osman Nuri Tekeli, memurlar, CHP il idare heyeti, Halkevi, belediye ve ticaret odası başkanları ile özel kuruluş temsilcileri gibi birçok kişi katıldı. Saat 9.05'te kürsüye çıkan kurum Başkanı Reşid İskenderoğlu, Atatürk'ün aziz hatırasına saygı göstermek amacıyla katılımcıları beş dakikalık bir saygı duruşuna davet etti. Saygı duruşunun ardından, kürsüye gelen Avukat

Muhittin Çağın, Atatürk'ün vatana, Türk milletine ve özellikle medeniyet dünyasına yaptığı katkıları ve bıraktığı kalıcı eserleri anlattı. Atatürk ile dostluk kuran İsmet İnönü etrafında toplanan Türk milletinin, Atatürk'ün emanet ettiği değerlere ve gösterdiği yola birlik ve beraberlik içinde ilerlemeye kararlı olduğunu vurguladı ve Atatürk'ün manevi huzurunda saygıyla eğildi. Merasim, Ziya Gökalp İlkokulu Başöğretmeni Ömer Öner'in, Atatürk'ün vefatı nedeniyle Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından 21 Kasım 1938'de büyük Türk milletine yayımlanan beyannamesini okumasıyla sona erdi (Diyarbakır, 1945, s. 1).

İkinci Dünya Savaşı'nın 1945'te sona ermesinin ardından, Türkiye, iç ve dış etkenlerin etkisiyle çok partili demokratik bir sisteme geçiş yapmak zorunda kaldı. Bu sürecin önemli bir sonucu olarak, 1946 yılında Demokrat Parti siyasi sahneye çıktı. Bu gelişme, Türk siyasi tarihinde çok partili sisteme geçiş açısından bir dönüm noktası oldu. 21 Temmuz 1946'da Türkiye'de ilk çok partili seçim yapılmış ve bu seçimde Cumhuriyet Halk Partisi 396, Demokrat Parti ise 62 milletvekili kazandı. Böylece Demokrat Parti, mecliste muhalefet rolünü üstlendi (Armağan, 1967, s. 34-100; Yılmaz, 2010, s. 177-188; Uzun, 2020, s. 9-50). Yeni siyasi ortam, Diyarbakır'daki 10 Kasım programlarını etkilemedi ve bu törenler aynı şekilde devam etti.

1946 yılında Diyarbakır'da, 10 Kasım Atatürk'ü anma merasimi Diyarbakır Halkevi'nin öncülüğünde şehir sinemasında düzenlendi. Tören alanının sahnesine Atatürk'ün büstleri yerleştirildi, bu büstlerin etrafı Türk bayrakları, parti bayrakları ve Birinci Umum Müfettişlik, vilayet, belediye, CHP ile okullardan gelen çelenklerle süslendi. Törene Vali Asım Türel, Kolordu Komutanı Yümnü Üresin ve diğer mülki ve askeri yetkililerin yanı sıra memurlar, özel sektör temsilcileri, halk, öğretmenler ve öğrenciler de katıldı. Saat 9.05'te kürsüye çıkan Halkevi Başkanı Reşit İskenderoğlu, Atatürk'ün bu saatte ebediyen aramızdan ayrıldığını belirterek, katılımcıları Atatürk'ün anısına saygı duruşuna davet etti. Saygı duruşunun ardından kürsüye çıkan Lise Müdürü Ahmet Özbek, Atatürk'ün hayatı, yetişme tarzı, başarıları ve büyüklüğü üzerine bir konuşma yaptıktan sonra şunları ekledi: *"Bu memlekette yaşayan Türk*

milleti, dünya milletleri arasında, bir hiç olarak görüldüğü ve yaşama hakları ellerinden alındığı ve kendi evlatlarından birçokları da kendi varlıklarına güvenmeyerek başka milletlerden, yaşama hakkı istedikleri ve bunun içinde mücadeleye giriştikleri sırada, Ata, Anadolu yaylalarında yaşayan Türk milletinin vatanseverliğine ve sağlam karakterliğine güvenerek her şeyden ayrılmış, Türk milletinin yüksek kudretine, asil faziletlerine dayanarak işe başlamıştır.” Sonrasında Atatürk'ün milli mücadeleyi nasıl kazandığını, vatani ve milleti bağımsızlığa nasıl kavuşturduğunu ve milletin işlerini nasıl düzenlediğini açıklayıp Türk milletini ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda medeni milletler arasında nasıl yükselttiğini vurguladı. Atatürk, Diyarbakır'a yaptığı ziyarette Halkevi'nde düzenlenen bir toplantıda halka seslenerek:

“Yirmi sene sonra tekrar Diyarbakır'da bulunuyorum. Dünyanın en güzel ve en modern bir binası içinde modern ve nefis bir müzik dinleyerek beşeriyeti medeni bir halkı huzurunda bu halkın evinde; duyduğum zevk ve saadetin ne kadar büyük olduğunu elbette takdir edersiniz. Bunu kaydetmekle bahtıyım.” Dediğini belirttikten sonra sözlerini şu cümlelerle bitirmiştir. “Atam, şu anda sizi oturmuş olduğunuz locanızda görüyor, gözlerinizden ve yüzünüzdeki hatlardan emirlerinizi okuyoruz. Hep biriz beraberiz. İnönü'nün emrinde millet için, vatan için çalışıyoruz. Bizden sonra gelecekte fikirlerinden emir alarak aynı yolda yürüyeceklerdir. “Müsterih ol Atam.”

Tören, Halkevi üyesi Selahattin Yıldız'ın, Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatı nedeniyle Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün 21 Kasım 1938'de büyük Türk milletine yayımladığı beyannamesi okuduktan sonra sona erdi (Diyarbakır, 1946, s. 1).

10 Kasım 1947 tarihinde yayımlanan gazetede, Mustafa Baydar'ın “Atatürk” başlıklı köşe yazısına yer verdi. Baydar, yazısında bir insanın büyüklüğünün eserleriyle belirlendiğini vurgulayarak, Atatürk'ün vatani kurtardığını ve bu vatanın yanı sıra kurtardığı Türk milletinin de sonsuz bir değere sahip olduğunu dile getirdi. Atatürk'ün saray tarafından idama mahkûm edildiğini, ancak bu durumun Türk milletine yeni bir

yaşam sunduğunu ifade etti. Baydar, Atatürk'ün en önemli vasiyetinin millete çalışkan olmayı öğütlediğini belirterek, Atatürk'ün şu sözlerine de yer verdi: *“Denilebilir ki hiç bir şeye muhtaç değiliz, yalnız bir şeye ihtiyacımız vardır. Çalışkan olmak. İctimaî hastalıklarımızı tetkik edersek asil olarak bundan başka mühim bir hastalık bulamayız. İlk işimiz bu hastalığı tedavi etmek, milleti çalışkan yapmaktır. Servet ve onun neticesi refah ve saadet yalnız ve ancak çalışkanlarındır.”* Atatürk, millete bir diğer vasiyetinde dalkavukluk yapmamayı, bunun yerine dayanıklı ve azimkâr olmayı vurgulamıştır. Bu konuda Atatürk'ün: *“Büyük olmak için hiç kimseye iltifat etmeyeceksin; hiç kimseyi aldatmayacaksın; memleket için hakiki mefkûre ne ise onu göreceksin, o hedefe yürüyeceksin, herkes senin aleyhinde bulunacaktır, herkes seni yolundan çevirmeye çalışacaktır fakat sen bunda mütehammil olacaksın. Önüne nihayetsiz manialar yığacaklardır; kendini büyük değil küçük zayıf vasıtasız hiç telakki ederek, kimseden yardım gelmeyeceğine kani olarak bu maniaları aşacaksın. Bundan sonrada sana büyüktün derlerse bunu söyleyenlere güleceksin.”* İfadelerini vatandaşlara aktardı (Diyarbakır, 1947, s. 1).

Mustafa Kemal Atatürk'ün dokuzuncu ölüm yıl dönümü nedeniyle Halkevi tarafından düzenlenen etkinlik kapsamında şehir sinema salonunda bir anma programı gerçekleştirildi. Törene Diyarbakır Valisi Ali Rıza Ünal, komutanlar, Belediye Başkanı, memurlar, CHP ve DP il yönetim kurulu üyeleri, özel sektör temsilcileri, öğrenciler ve halk katıldı. Salonun sahnesi Atatürk'ün resmi ve bayraklarla süslenirken, ön kısmı çiçeklerle donatıldı. Birinci Umum Müfettişlik, belediye, CHP, Halkevi ve hayır kurumları tarafından gönderilen çelenkler de sahnede yer aldı. Saat 9.05'te sahneye çıkan İnönü İlkokulu Başöğretmeni Ömer Öner, Atatürk'ün fani hayatının sona erişinin dokuzuncu yıl dönümünü anmak için toplandıklarını belirterek, katılımcıları Atatürk'ün aziz hatırasına saygı duruşunda bulunmaya davet etti ve ardından merasime geçildi.

Anma programında konuşan Avukat Muhittin Çağın, Türk milletinin gerçekleri görebilen ve değerlerine sahip çıkan bir millet olduğunu vurgulayarak, bu nedenle her yıl Atatürk'ün manevi huzurunda saygıyla bir araya geldiklerini ifade etti. İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'nin huzur içinde kalmasının, Atatürk'ün belirlediği ilkelere uygun hareket

etmesinden kaynaklandığını belirtti. Türk Cumhuriyeti'nin olgun bir demokrasiye doğru ilerlemesinin en önemli nedeninin de Atatürk ilkelerine bağlı kalmak olduğunu dile getirdi. Çağın, konuşmasını *"Müsterih ol Büyük Atam"* parolasıyla sonlandırarak, *"Bu parola sönmez meşalemiz, eğilmez bayrağımızdır. Atatürk öldü, Türk milleti yaşayacaktır"* ifadeleriyle bitirdi. Halkevi üyesi Salahattin Yıldız ise Atatürk'ün vefatı nedeniyle Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün 21 Kasım 1938'de büyük Türk milletine yayımladığı beyannamesini okudu ve tören bu şekilde sona erdi (Diyarbakır, 1947, s. 1).

Gazete, 10 Kasım 1949'da şehir sinemasında Halkevi öncülüğünde düzenlenen Atatürk'ün ölümünün on birinci yıl dönümüne ilişkin anma programını duyurdu. Sahnede yer alan Atatürk büstü, çevresi ve önü çiçeklerle süslendi. Vali, CHP, Belediye, Numune Hastanesi, Ticaret Odası, Çocuk Esirgeme Kurumu, Ziraat Bankası, Ziraat Müdürlüğü, Yardım Sevenler Derneği, İzcilik Kulübü, Yıldız Gençlik Kulübü ve ilkokuldan gelen çelenkler büstün önüne konuldu. Törene Vali Kemal Hadımlı, Kolordu Komutanı Abdülkadir Seven ile birlikte mülki ve askeri yetkililer, subaylar, memurlar, özel sektör temsilcileri, öğrenciler ve halk katıldı. Saat 9.05'te sahne önüne gelen kurum başkanı Aziz Tulgar, katılımcılara teşekkür ettikten sonra, Atatürk'ün aramızdan ayrılışının on birinci yıl dönümü dolayısıyla beş dakikalık saygı duruşuna davet etti. Beş dakikalık saygı duruşundan sonra sahneye çıkan merkez hükümet tabibi Dr. Sadık Baykaner, bir açıklama yaparak Atatürk'ün en büyük mirasının kurtardığı vatan olduğunu vurgulayarak, bu vatan üzerinde yaşayan milyonlarca Türk'ün şu anda onu andığını belirtti. Atatürk'ün, zulüm ve istibdat dünyasının en acımasız saldırılarına karşı tüm yetenek ve gücünü ruhundaki ateşle birleştirerek harekete geçen büyük bir kahraman olduğunu ifade ederek Milleti büyük bir tehlikeden kurtararak halka bağımsızlık kazandırdığını söyledi. *"Bütün bu başarılar yalnızca benim eserim değildir ve olamaz. Bu başarılar, tüm Türk milletinin ortak çabalarının sonucudur"* diyerek Atatürk'ün tevazu anlayışını ifade etti. Türklerin tarih sahnesine adım attığı günden bu yana pek çok önemli

şahsiyet yetiştirdiği, ancak bunlar arasında Atatürk'ün en öne çıkan isim olduğunu vurguladı (Diyarbakır, 1949, s. 1).

1950 yılının en önemli siyasi olayı, iktidarın değişmesidir. 14 Mayıs 1950'de yapılan ilk serbest seçimlerde Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi, Diyarbakır'da düzenlenen 10 Kasım programlarını da etkiledi. Daha önce Halkevinde gerçekleştirilen bu merasimlerin yeri değiştirildi. İçişleri Bakanlığı, Diyarbakır Valiliğine gönderdiği bir emirle, 1950 yılı itibarıyla 10 Kasım Atatürk'ü anma töreninin bir okul salonunda yapılmasını istedi. Bu durum, kurum yöneticileri tarafından tepkiyle karşılandı. Diyarbakır Halkevi Başkanı Aziz Tulgar, yaşanan bu durumu Başbakan Adnan Menderes'e gönderdiği bir telgrafta ifade etti. Telgrafta şu ifadeler yer aldı:

“Sayın Bay Adnan Menderes, Başbakan, Ankara

Atatürk'ün ölümü münasebetiyle her yıl Halkevlerinde yapılmakta olan Anma töreninin bu yıl yüksekokul binası salonunda yapılması İçişleri Bakanlığınca bildirilmiştir. Atatürk'ün eseri olan, sınıfsız ve imtiyazsız bütün halkın müşterek malı sayılan Halkevlerinde Atatürk'ü anmanın ifade ettiği mana elbette ki daha şümüllü ve halkın hissiyatına daha uygundur. Yıllardan beri Halkevlerinde yapılmakta olan Atatürk'ü anma töreni ananesine devam etmenin Atatürk'ün büyük hatıralarına uygun olması bakımından Halkı daha çok mütehassis edeceğine şüphe edilmemelidir. Emir gereğince okul salonunda yapılacak amma töreni ise maalfatihar katılmakla beraber bu ananeye riayet edilmemesinden ötürü duyduğumuz büyük teessürü de makamınıza arzı bir vazife telakki ettik.” (Diyarbakır, 1950, s. 3).

Gazete, 10 Kasım 1950 tarihinde *“Büyük acımızın on ikinci yıl dönümü, Büyük Atayı anarken”* başlığıyla yayımlandı. Ayrıca, günün önemini vurgulayan bir yazı da kaleme aldı. 1950 seçimlerinin ardından iktidarın değişmesi, gazetenin köşe yazılarındaki değerlendirmelerini etkiledi. Köşe yazısında, İttihat ve Terakki yönetiminin Birinci Dünya Savaşı'ndaki

politikalarını eleştirdi. Milli Mücadele ile vatanın düşman istilasından kurtulduğu ve Atatürk inkılaplarıyla gerilikten sıyrıldığı, bu ülkeye büyük hizmetler sunmasına rağmen İttihat ve Terakki yöneticilerinin Turancılık politikası nedeniyle halkı kanlı bir savaşa sürüklediğini vurguladı. Dört yıl süren Birinci Dünya Savaşı'nın, büyük bir devlet olan Türkiye'yi ölüm ve esaret uçurumuna sürüklediği, en korkunç dönemin ise mütareke dönemi olduğunu ifade etti. Mondros Anlaşması ile Türkiye'nin varlığının ortadan kaldırılmaya çalışıldığını belirterek Atatürk'ün liderliğinde, milletin büyük bir mücadele vererek ülkesini kurtardığı ve sonrasında bu milleti geri bırakan engelleri ortadan kaldırmak için harekete geçtiğini vurguladı. Yapılan çalışmalar sonucunda, bu milleti batı medeniyeti seviyesine ulaştırmak amacıyla yeni yasaların çıkarıldığı, hilafet ve saltanatın kaldırılarak milli iradeye dayanan Cumhuriyet yönetiminin kurulduğunu ifade etti. Metinde, eğitim ve ekonomi alanında reformlar yapıldığı, insanların girişimciliğe teşvik edildiği ve kadın haklarının tanındığı belirtildi. Türk milleti ve Türk gençliğinin, kendilerine emanet edilen Cumhuriyeti koruyacağı, Atatürk'ün izinde ve onun getirdiği inkılapların ışığında, belirlediği ulusal ve medeni hedeflere kararlılıkla ilerlediğini vurguladı. Gençliğin bu azimli yürüyüşü karşısında, mevki ve çıkar hırsıyla Atatürk'ün kurduğu temel ilkelere aykırı davranmaya çalışanların, bu eylemlerine ne ad verirlerse versinler, kesinlikle başarısızlıkla sonuçlanacağını ifade etti (Diyarbakır, 1950, s. 1-2).

Gazetenin gündeminde yer alan haberlerden biri, Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatının on ikinci yıl dönümü dolayısıyla öğretmen okulu salonunda düzenlenen programdır. Tören alanında, müsamere sahnesinin önüne Atatürk'ün büstü yerleştirildi, üstü Türk bayraklarıyla kaplandı ve etrafı çiçekler ile çeşitli çelenklerle süslendi. Vali, komutanlar, mülki ve askeri yetkililer, memurlar ve halk, anma programına katıldı. Merasim, saat 9.05'te öğretmen okulu öğrencileri tarafından söylenen İstiklal Marşı ile başladı. Öğretmen okulu müdürü Nusret Karcı, toplantının amacını açıkladıktan sonra, Atatürk'ün aziz hatırasına saygı göstermek için katılımcıları beş dakikalık saygı duruşuna davet etti. Saygı

duruşunun ardından, kısa bir konuşma yaparak onun ülkeye ve millete yaptığı hizmetleri vurguladı. Sahneye çıkan Tarih öğretmeni Mustafa Ünlü, Atatürk'ün ilk, orta ve harp okulu dönemlerinde gösterdiği yeteneklerin öğretmenleri tarafından hızla fark edildiğini belirtti. Kurmay Yüzbaşı olarak Şam'da bulunduğu sırada kurduğu cemiyetlerle hükümetin dikkatini çekti ve bu nedenle çeşitli tayinlerle görevinden uzaklaştırıldı. En sonunda Selanik'e atanan Mustafa Kemal Paşa'nın 31 Mart irtica olayında önemli bir rol oynadığını vurguladı. Trablusgarp'ın işgali üzerine birkaç arkadaşıyla birlikte Bingazi'ye giden Atatürk, burada gösterdiği başarıları ve Balkan ile Birinci Dünya Savaşları'ndaki kahramanlıklarını anlattı. Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'ndan mağlup olarak çıktıktan sonra, vatanın yaşadığı felaketi ve milletin perişanlığını gören Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mayıs 1919'da Samsun'a ayak bastığını ifade etti. Atatürk'ün, Türk milletinin cesaretine inanarak, milli mücadelede elde ettiği zaferlerle vatanın bağımsızlığını sağladığını ve milleti refaha kavuşturduğunu belirterek kurduğu cumhuriyet yönetimiyle de egemenliği tamamen millete verdiğini, onun gücü ve dehası dünya çapında tanındığını söyledi. Sahneye çıkan tarih öğretmeni Sabri Ekmekçioğlu, Atatürk'ün Türk milletine medeni dünyada kazandırdığı yüksek konumdan ve Cumhuriyetin ilanından sonra ekonomik alanda yarattığı değerlerden söz etti. Atatürk'ün eğitime verdiği önemi vurgulayarak, ilerlemenin yalnızca bilimle mümkün olabileceğini kabul ettiğini, bu sayede ilerlemenin aydınlık yollarını gösterdiğini ve bu yolda kararlılıkla ilerleyeceklerini ifade etti. Son olarak, Atatürk'ün değerli anılarından bahsedildikten sonra anma töreni sona erdi (Diyarbakır, 1950, s. 2).

SONUÇ

Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatı, tüm Türkiye'de olduğu gibi Diyarbakır'da da derin bir üzüntü yarattı. Halk, Atatürk'e olan sevgi ve saygısını her yıl 10 Kasım'da, onun ölüm yıl dönümünde ülke genelinde anarak ifade etmektedir. 10 Kasım etkinliklerinin yapıldığı şehirlerden biri olan Diyarbakır'da, Cumhuriyet Halk Partisi tarafından Halkevi'nde

törenler düzenlendi. Törenlere mülki amirler, kurum müdürleri, sivil toplum kuruluşları ve vatandaşlar katıldı. Diyarbakır'daki halkın anma programlarına gösterdiği yoğun ilgi, Atatürk'ün kurduğu modern Türkiye Cumhuriyeti'nin toplum tarafından benimsendiğini göstermektedir. Bu etkinliklerde 10 Kasım'ın önemi, Atatürk'ün kişiliği ve mücadelesi ön plana çıkarıldı. Atatürk'ün vefatının halkta büyük bir üzüntü yarattığı, ancak onun kalplerde yaşamaya devam edeceği ve her geçen yıl artan özlemle birlikte bağlılığın güçlendiği vurgulandı. Atatürk'ün bıraktığı mirasın korunacağı, yaşam öyküsü, ülkesine katkıları, kurtarıcı kimliği ve Türkiye'yi medeni ülkeler seviyesine ulaştırma çabaları gibi konulara da değinildi. Bu etkinlikler, şehirde yayın yapan "Diyarbakır" gazetesi aracılığıyla halka duyuruldu. Gazete, etkinlikte yer alan kişiler ve katılımcıların konuşmalarını aktardı. Gazete yazarları her 10 Kasım'da köşe yazıları yazarak bu anlamlı günü anmayı da ihmal etmedi. Diyarbakır, uzun yıllar boyunca yayın hayatını sürdürdü ve bu süreçte 10 Kasım törenlerini vatandaşlara eksiksiz bir şekilde duyurarak halkın acısına ortak oldu.

Türk siyasi tarihinde yaşanan değişimlerin, 10 Kasım Atatürk'ü Anma Törenleri üzerinde etkili olduğu gözlemlenmiştir. 1938-1946 yılları arasında Diyarbakır'daki 10 Kasım programları, Halkevi öncülüğünde kesintisiz bir şekilde düzenlendi. İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından Türkiye'deki siyasi ortamda yaşanan değişiklikler sonucunda 1946 yılında seçim yapıldı. Bu seçim, Türkiye'nin ilk çok partili seçimi olması bakımından büyük bir öneme sahiptir. Seçim sonucunda Cumhuriyet Halk Partisi iktidarını sürdürürken, Demokrat Parti mecliste muhalefet rolünü üstlendi. 1946-1950 yılları arasında Diyarbakır'daki 10 Kasım etkinlikleri yine bu yapı öncülüğünde devam etti. 1950 yılında yapılan genel seçimlerin ardından Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte, 10 Kasım merasimlerini düzenleme yetkisi Halkevlerinden

alınarak Valiliklere devredildi. Törenler daha önceleri bu kurum öncülüğünde Diyarbakır Halkevi'nde ya da belirlenen bir salonda gerçekleştirilmekteydi. Alınan kararla etkinlikler artık Valilik tarafından belirlenecek bir mekânda yapılacaktı. Bu değişiklikle birlikte, 1950 yılında Diyarbakır'daki 10 Kasım etkinliğinin Diyarbakır Öğretmen Okulu'nda düzenlendiği görülmektedir. Bu durum, ülkedeki siyasi değişimlerin bir yansıması olarak değerlendirilmektedir. Sonuç olarak, ister Halkevi tarafından düzenlenen etkinlikler, ister Valilik tarafından organize edilenler olsun, her iki durumda da şehrin tüm kesimlerinin katılımıyla 10 Kasım etkinlikleri Diyarbakır'da başarıyla gerçekleştirildi.

KAYNAKÇA

- Atatürk'ün Hayatı, Memleket ve Millete Yaptığı En Büyük Hizmetleri. (1939). *Karacadağ*, 22/2, 2-24.
- Akça, B. (2023). "Bir Lideri Anmak: Muğla'da Halk Gazetesine Göre Muğla'da 10 Kasım Törenleri (1939-1949)", *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Tarihi*, T.C.'nin 100. Yılı Özel Sayısı, 433-444, <https://doi.org/10.53718/gttad.1243468>.
- Armağan, S. (1967). Türkiye'de Parlamento Seçimleri, *Journal of Istanbul University Law Faculty*, 33, 45-100.
- Atatürk'ünü kaybettin, için yaralandı. Sen sağ ol Türk milleti. (1938, Kasım 10). *Anadolu*.
- Atay, F. R. (1999). *Çankaya I*. Yeni Gün Haber Ajansı.
- Atatürk'ümüzü Kaybettik. (1938, Kasım 10). *Cumhuriyet*.
- Babamızı kaybettik. (1938, Kasım 10). *Tan*.
- Baydar, M. "Atatürk", (1947, Kasım 10). *Diyarbakır*.
- Beysanoğlu, Ş. (1963). *Bütün Cepheleriyle Diyarbakır*. Şehir Matbaası.
- Bütün memleket matem içinde, Atatürk bu sabah dokuzu beş geçte gözlerini dünyaya kapadı. (1938, Kasım 10). *Akşam*.

Büyük acımızın on ikinci yıl dönümü, Büyük Atayı anarken. (1950, Kasım 10). *Diyarbakır*.

Çağın, M. “Hazin Bir Yıldönümü”. (1941, Kasım 10). *Diyarbakır*.

Çaycı, A. (2002). *Gazi Mustafa Kemal Atatürk Milli Bağımsızlık ve Çağdaşlaşma Önderi (Hayatı ve Eseri)*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi.

Diyarbakır. (1869, Ağustos 3). *Diyarbakır*.

Diyarbakır. (1938, Kasım 11). *Diyarbakır*.

Diyarbakır. (1939, Kasım 10). *Diyarbakır*.

Diyarbakır. (1940, Kasım 11). *Diyarbakır*.

Diyarbakır. (1941, Kasım 11). *Diyarbakır*.

Diyarbakır. (1943, Kasım 12). *Diyarbakır*.

Diyarbakır. (1944, Kasım 10). *Diyarbakır*.

Diyarbakır. (1945, Kasım 12). *Diyarbakır*.

Diyarbakır. (1947, Kasım 10). *Diyarbakır*.

Diyarbakır. (1949, Kasım 11). *Diyarbakır*.

Diyarbakır. (1950, Kasım 10). *Diyarbakır*.

Granda, C. (1973). *Atatürk'ün Uşağı İdim*. Hürriyet Yayınları.

Hazin Bir Yıl Dönümü. (1941). Karacadağ, 46/4, 355-379.

İnan, A. (2009). *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Kocatürk, U. (1999). *Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*. Atatürk Araştırma Merkezi.

Kurtarıcını ve en büyük evladını kaybettin. Türk milleti, sen sağ ol. Şimdi tek vazifen onun eserini ebediyen yaşatmaktır. (1938, Kasım 10). *Ulus*.

Kutay, C. (2005). *Atatürk'ün Son Günleri*. İklim Yayıncılık.

Mango, A. (2000). *Atatürk, Çev., Füsün Doruker, Yeni Binyıl*.

Mercan, M. (1998). *Anadolu'da Gazetecilik ve Diyarbakır Basını*. Güneydoğu Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.

- Oğuz, L. "Atatürk Kalbimizde Daima Yaşayacak". (1943, Kasım 10). *Diyarbakır*.
- Onun arkasından yalnız Türk yurdu değil, bütün dünya ağlıyor. (1938, Kasım 11). *Son Posta*.
- Ortaylı, İ. (2018). *Gazi Mustafa Kemal Atatürk*. Kronik Yayınları.
- Soyak, H. R. (1973). *Atatürk'ten Hatıralar*. Yapı ve Kredi Bankası.
- Şimşek, B. (2007). *Tek Parti Döneminde 10 Kasımlar*. (Yayın No. 206106) (Yüksek Lisans Tazi, Dokuz Eylül Üniversitesi). YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Şimşir, Bilal. (1988). "Atatürk'ün Hastalığı". *Belleten*, 52/204, 1195-1454.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 27, Devre: V, İçtima: 4, (11.11.1938).
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA).
- Turgut, H. (2020). *Kılıç Alinin Anıları*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Türk milleti Ulu Şefini, insanlık büyük evladını kaybetti. (1938, Kasım 10). *Son Posta*.
- Türk Milletinin büyük matemi... Ulu Önder Atatürk'ü bu sabah kaybettik. (1938, Kasım 10). *Son Telgraf*.
- Türklük ve insanlık en büyüğünü kaybetti. (1938, Kasım 10). *Uyanış*.
- Turgut, H. "En büyük Türk evladı, çok sevdiği yüce milletine veda ederken", (1945, Kasım 10). *Diyarbakır*.
- Tütengil, C. O. (1954). *Diyarbakır Basın Tarihi Üzerine Notlar*. İstanbul Matbaası.
- Tütengil, C. O. (1966). *Diyarbakır Basını ve Bölge Gazeteciliğimiz*. İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Ulu Atamızı Kaybettik. (1938, Kasım 11). *Diyarbakır*.
- Ulu Şefimiz Atatürk bu sabah 9.5'te öldü. (1938, Kasım). *Akşam Postası*.
- Uzun, H. (2019). Türkiye'de 10 Kasım Törenleri: "İlk Matem" 10 Kasım 1939'dan, "Atatürk Haftası" ve "Matemsiz Atatürk'ü Anma" Günlerine, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 38, 135-170.
- Uzun, T. (2020). Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş Süreci: 1946-1950, *Düşünce Dünyasında Türkiz*, 11, 9-50.
- Yıldız, M. S. "Ebedi Şef Atatürk'ü Anarken", (1944, Kasım 10). *Diyarbakır*.

Yılmaz, E. (2010). 1946 Seçimlerinde Öne Çıkan Bazı Hususlar, *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1, 177-188.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Atatürk'ün hastalığı süreci 1923 yılında başladı. İlk kalp rahatsızlığını Cumhuriyet'in ilanından sadece on gün sonra, aşırı çalışma ve yorgunluk nedeniyle yaşadı. Kalp krizlerinin devam etmesi üzerine Almanya'dan Prof. Dr. Kraus ve Prof. Dr. Von Romberg, teşhis ve tedavi için davet edildi. Doktorlar, muayene sonucunda Atatürk'ten sigara içimini azaltmasını ve kendini yormamasını istedi. Ancak, dinlenmesi gerektiği uyarılarına rağmen Atatürk, Mayıs 1938'de Hatay sorununu çözmek, Fransızlara bir gözdağı vermek ve halka sağlıklı olduğunu göstermek amacıyla Mersin-Adana seyahatine çıktı. Bu seyahat, rahatsızlığını daha da artırdı. Haziran ayında tedavi amacıyla Fransa'dan Prof. Fiessinger davet edildi ve muayene sonucunda karaciğer rahatsızlığı olduğu belirtilerek istirahat etmesi önerildi. 22 Ekim'de üç gün süren şiddetli bir komadan kurtuldu, ancak hastalığı daha da kötüleşti. 6 Kasım'da biraz iyileşmesine rağmen, 7 Kasım Pazartesi günü karnından su alındı, 8 Kasım'da tekrar komaya girdi ve bir daha uyanamayarak 10 Kasım 1938 Perşembe günü saat 9.05'te hayatını kaybetti. Atatürk'ün vefatının ardından, 11 Kasım 1938'de meclis toplanarak İsmet İnönü'yü Cumhurbaşkanı olarak seçti. 15 Kasım 1938'de Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, "Atatürk'ün ölümü üzerine bütün yurttta uyulması gereken esaslar" başlıklı bir kararname yayımladı. 16 Kasım'da ise Atatürk'ün cenaze töreninin düzenlenmesi hakkında bir genelge, Dâhiliye Vekili Refik Saydam tarafından Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) teşkilatları ve valiliklere iletildi. Atatürk'ün vefatı, hem ulusal hem de uluslararası basında geniş yankı uyandırdı. Cumhuriyet, Akşam, Tan, Son Posta, Son Telgraf, Uyanış, Akşam Postası ve Anadolu gibi önemli gazeteler, 10-11 Kasım tarihlerinde Atatürk'ün ölümünü okuyucularına duyurdu. Avrupa'da ise Fransız, Yunan ve İngiliz gazeteleri, bu olaya geniş bir şekilde yer verdi. 1939 yılında Atatürk'ün ölüm yıldönümüne yönelik ilk anma programının nasıl düzenleneceği, CHP Genel Merkezi tarafından 5 Ekim'de halka açıklandı. Anma etkinliklerinin, CHP il ve ilçe teşkilatları tarafından Halkevlerinde, Halkevi bulunmayan yerlerde ise CHP parti merkezlerinde gerçekleştirilmesi kararlaştırıldı. Bu programların, mülki ve askeri yetkililer, memurlar, CHP, Halkevleri, özel sektör yöneticileri ve

halkın katılımıyla yapılması hedeflendi. Programın gerçekleştirileceği salonun uygun bir köşesine Atatürk büstü veya fotoğrafının yerleştirilmesi ve bu alanın Türk bayrağı, CHP bayrakları ve çiçeklerle donatılması kararlaştırıldı. Toplantıya katılanların, Atatürk'ün vefat saati olan 9.05'te görevli kişi tarafından beş dakikalık saygı duruşuna davet edilmesi, ardından bir konuşmacının Atatürk'ün hayatı ve milleti için yaptığı katkıları anlatması planlandı. Program, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Atatürk'ün vefatı üzerine yazdığı beyanname ile sona erecektir. Türk milleti, her yıl 10 Kasım'da Atasına olan sevgi ve saygısını anma etkinlikleriyle göstermektedir. Bu etkinliklerin yoğun bir katılımı gerçekleştirildiği şehirlerden biri de Diyarbakır'dır. Anma törenleri, o dönemde Diyarbakır'da kesintisiz yayın yapan "Diyarbakır" gazetesi tarafından halka duyuruldu. Gazete, 1869 yılında Diyarbakır Valisi Kurt İsmail Paşa'nın desteğiyle "Diyarbakır" adıyla yayın hayatına başladı. Vilayetin resmi gazetesi olma özelliği taşıyan bu yayın, vilayet matbaasında basıldı ve Salı günleri yayımlanmıştır. Ülke ve dünya gündemini yakından takip eden gazete, Diyarbakır halkına olayları aktarmada önemli bir rol üstlendi. 1931 yılına kadar Diyarbakır'ın resmi vilayet gazetesi olarak yayın hayatını sürdüren gazete, bu tarihte Tahsin Cahit Çubukçu ve Zekai Arman tarafından satın alındı. Gazetenin adı 1937 yılında "Diyarbakır" olarak değiştirildi. Tahsin Cahit Çubukçu'nun 1962 yılında vefat etmesinin ardından gazete, uzun süre varlığını sürdüremedi ve 2 Eylül 1963'te yayımlanan son sayısı ile yayın hayatına son verdi. Gazetenin gündemine aldığı Diyarbakır'daki 10 Kasım Atatürk'ü anma törenleri CHP teşkilatları öncülüğünde Halkevi'nde düzenlendi. Törenlere mülki amirler, kurum müdürleri, sivil toplum kuruluşları ve vatandaşlar katıldı. Bu etkinliklerde 10 Kasım'ın önemi, Atatürk'ün kişiliği ve mücadelesi vurgulandı; onun vefatının halkta büyük bir üzüntü yarattığı, ancak kalplerde yaşamaya devam edeceği ve her geçen yıl artan özlemle birlikte bağlılığın güçlendiği ifade edildi. Atatürk'ün mirasının korunacağı, yaşam öyküsü, ülkesine yaptığı katkılar, kurtarıcı kimliği ve Türkiye'yi medeni ülkeler seviyesine ulaştırma çabası gibi konular ele alındı. Bunun yanında gazete günün anlam ve önemine binaen şiirler ve yazılar kaleme aldı. Kazım Vehbi Oral'ın "Atatürk" adlı şiiri, Muhittin Çağın'ın "Hazin Bir Yıldönümü", Sabri Aytar'ın "Büyük acımızın yıl dönümünde", Lütfi Oğuz'un "Atatürk kalbimizde daima yaşayacak", Hulusi Yetişkin'in "Atatürk'ü Anarken", H. Fethi Özler'in "Dahi Atatürk", M. Selahaddin Yıldız'ın "Ebedi Şef Atatürk'ü Anarken" Halil Turgut'un "En büyük Türk evladı, çok sevdiği yüce milletine veda ederken", Mustafa Baydar'ın "Atatürk", "Ulu Atamızı Kaybettik", "Büyük Acının Üçüncü Yıl Dönümü" başlıklı köşe yazıları 10 Kasım ile

alakalı öne çıkan yazılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Gazetede Atatürk'ün vefatına dair ilk haber, 11 Kasım 1938 tarihinde "Ulu Atamızı Kaybettik" başlığıyla yayımlandı. 10 Kasım 1950'de ise "*Büyük acımızın on ikinci yıl dönümü, Büyük Atayı anarken*" başlığıyla bir başka haber çıktı. Bu tür haberler, 1938-1950 yılları arasında her 10 Kasım'da kesintisiz olarak yayımlandı.

EXTENDED ABSTRACT

Atatürk's illness began in 1923. He experienced his first heart ailment just ten days after the proclamation of the Republic, due to overwork and fatigue. Due to the continuing heart attacks, Professor Dr. Kraus and Professor Dr. Von Romberg were invited from Germany for diagnosis and treatment. After examination, the doctors advised Atatürk to reduce smoking and avoid overexertion. However, despite these warnings about the need for rest, Atatürk embarked on a trip to Mersin and Adana in May 1938 to resolve the Hatay issue, to intimidate the French, and to demonstrate his good health to the public. This trip further worsened his condition. In June, Professor Fiessinger was invited from France for treatment, and after examination, it was determined that he had liver problems and rest was recommended. On October 22nd, he emerged from a severe three-day coma, but his illness deteriorated further. Although he showed some improvement on November 6th, fluid was drained from his abdomen on Monday, November 7th. He fell into a coma again on November 8th and never woke up, passing away on Thursday, November 10th, 1938, at 9:05 AM. Following Atatürk's death, the parliament convened on November 11th, 1938, and elected İsmet İnönü as President. On November 15th, 1938, President İsmet İnönü issued a decree titled "Principles to be followed throughout the country upon the death of Atatürk." On November 16th, a circular regarding the organization of Atatürk's funeral ceremony was sent by the Minister of the Interior, Refik Saydam, to the Republican People's Party (CHP) organizations and governorships. Atatürk's death received widespread coverage in both national and international press. Prominent newspapers such as Cumhuriyet, Akşam, Tan, Son Posta, Son Telgraf, Uyanış, Akşam Postası, and Anadolu announced Atatürk's death to their readers on November 10-11. In Europe, French, Greek, and English newspapers gave extensive coverage to this event. On October 5th, 1939, the CHP (Republican People's Party) General

Headquarters announced to the public how the first commemoration program for Atatürk's death anniversary would be organized. It was decided that the commemoration events would be held in People's Houses (Halkevleri) by CHP provincial and district organizations, and in places where there were no People's Houses, in CHP party headquarters. These programs were intended to include participation from civil and military officials, civil servants, CHP members, People's House members, private sector managers, and the public. It was decided that a bust or photograph of Atatürk would be placed in a suitable corner of the hall where the program would be held, and that this area would be decorated with Turkish flags, CHP flags, and flowers. Attendees were to be invited by a designated person to observe a five-minute moment of silence at 9:05 AM, the time of Atatürk's death, followed by a speaker recounting Atatürk's life and his contributions to the nation. The program would conclude with a declaration written by President İsmet İnönü upon Atatürk's death. The Turkish nation demonstrates its love and respect for Atatürk through commemorative events every year on November 10th. Diyarbakır is one of the cities where these events are held with high participation. The commemoration ceremonies were announced to the public by the "Diyarbakır" newspaper, which was published continuously in Diyarbakır at that time. The newspaper began its publication life in 1869 under the name "Diyarbakır" with the support of Diyarbakır Governor Kurt İsmail Pasha. Serving as the official newspaper of the province, it was printed at the provincial printing press and published on Tuesdays. Closely following national and international news, the newspaper played an important role in conveying events to the people of Diyarbakır. It continued its publication as the official provincial newspaper of Diyarbakır until 1931, when it was purchased by Tahsin Cahit Çubukçu and Zekai Arman. The newspaper's name was changed to "Diyarbakır" in 1937. Following the death of Tahsin Cahit Çubukçu in 1962, the newspaper did not survive for long and ceased publication with its final issue on September 2, 1963. The newspaper's coverage of the November 10th Atatürk commemoration ceremonies in Diyarbakır was organized by CHP (Republican People's Party) organizations at the People's House. The ceremonies were attended by local officials, heads of institutions, civil society organizations, and citizens. These events emphasized the importance of November 10th, Atatürk's personality and struggle; it was stated that his death caused great sorrow among the people, but that he would continue to live in their hearts, and that the longing and devotion grew stronger each year. The newspaper addressed the preservation of Atatürk's legacy, covering his life story,

his contributions to the country, his role as a savior, and his efforts to bring Türkiye to the level of civilized nations. In addition, the newspaper published poems and articles befitting the occasion. Kazım Vehbi Oral's poem "Atatürk," Muhittin Çağın's "A Sad Anniversary," Sabri Aytar's "On the Anniversary of Our Great Sorrow," Lütfi Oğuz's "Atatürk Will Always Live in Our Hearts," Hulusi Yetişkin's "Remembering Atatürk," H. Fethi Özler's "Genius Atatürk," M. Selahaddin Yıldız's "Remembering the Eternal Leader Atatürk," Halil Turgut's "The Greatest Son of Turkey, Bidding Farewell to His Beloved Nation," and Mustafa Baydar's columns titled "Atatürk," "We Lost Our Great Leader," and "The Third Anniversary of Great Sorrow" stand out as prominent articles related to November 10th. The first news of Atatürk's death in the newspaper was published on November 11, 1938, under the title "We Lost Our Great Leader." On November 10, 1950, another news item appeared with the headline "The twelfth anniversary of our great sorrow, commemorating the Great Ancestor." Such news items were published continuously every November 10th between 1938 and 1950.

Etik Komite Onayı: Bu araştırma için etik kurul izni gerekmemektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayımlanması tek yazar tarafından yürütülmüştür.

Çıkar Çatışması: Yazar(lar); bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayımlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Finansal Destek: Yazar(lar); bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayımlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi: Yazar (lar); bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayımlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Resim 1. 21 Kasım 1938 günü Diyarbakır'ın Bismil İlçesinde Atatürk'ün cenaze töreni programı (BCA, 490-1-0-0-1429-726-1).

Resim 2. 21 Kasım 1938 günü Diyarbakır'ın Bismil İlçesinde Atatürk'ün cenaze töreni programı (BCA, 490-1-0-0-1429-726-1).

Resim 3. 21 Kasım 1938 günü Diyarbakır'ın Bismil İlçesinde Atatürk'ün cenaze töreni programı (BCA, 490-1-0-0-1429-726-1).

11 İkinci Teşrin 938
CUMA

DİYARBAKIR

— 1000 Kapısında —

BAŞMUHARRİRİ
T. Cahit
Çubukçu

No: 1000

Gündelik Siyasal Gazete

Kuruş: (3)

ULU ATAMIZI KAYBETDİK

Uzun zamandanberi hasta buhanan büyük kurtarıcı, Atatürk'ün, perşembe günü saat 9-5 gece gözlerini hayata ebediyen kapamaları, on yedi milyonluk Türk camiasını bastan başa acılara çark etmiştir.

nun tarihini, mukadderatını, varlık ve benliğini ebedileştiren bu büyük kurtarıcının, başından ve içimden ayrılması, hiç şüphesiz yok ki çok acı ve çok kara bir teveddirdir. Bundan ötürü ne kadar ağla-

insan için mukaddar olan ölmüş fanî Atatürk'ü başımızdan aldı götürdü. Fakat ebedi atattır, tarihin son merhalesine kadar türk milletiyle beraber on ölü bir heyecan ve iman kaynağı halinde yaşayacak ve her türk

Çiftçi mallarının korunması ve zirai asayişin temini

proje Kamutaydan bu devrede Çıkacak

Çiftçi mallarının korunması hakkındaki kanun projesi hükümetçe hazırlanmıştır. Kamutayın bu devresinde müzakere edilmesi muhtemeldir.

Hükümet, bu mühim kanunun için hazırladığını izah eden müddetçeleyer layihasında, çiftçi mallarının korunması ve zirai asayişin temini zirai asayişin stratejik tabii, takip ve muhacemesi hakkında elimizde ihtiyacı karşılayacak esaslar muhtevî hükümleri mevcut olduğuna işaret etmektedir.

Diğer kanunlardaki hükümler

Gerçi 20 temmuz 1330 tarihinde negredilen kır bekkileri hakkında ki kanun bu maksatla tasnif maddeye sıkıştırılan hükümleri arasında bilhassa zirai inşabata ve onun temin suretine ait tesviller mevcut olmamaktadır. başka bekkilerin kullanış şekilleri vazife ve mesuliyetleri göstermiş olduğundan tatbika ta hemen hiç bir taraf ta bu dar çerçeveye sığdırılan hükümlerden faydalanılmamış ve netice olarak malların korunması her zaman her yerde ihmal uğramıştır.

çarp ve mahalle bekkileri yalnızca şehir ve kasabalarda polisler yardımı kuvveti mahiyetinde yalnızca buralardaki sınırlı mal emsaliyetinin muhafazası maksadıyla teşkil edilmiş olduğundan bu teşkilat mevzuu dışında kalmaktadır. köy kanunundan deriş ettiği

köy koruyucuları da aynı mahiyettedir.

930 yılında yürürlüğe giren belediye kanunu belediye sınırları içineki çiftçi mallarının korunması vazifesini belediyelere tahmil etmiş ise de bunun karşılık ve imkânlarını deriş etmediğinden bu hükümde şehir ve kasaba hudutları dahilinde olsun hemen hemen tatbik edilememiştir. Bu projenin hazırlanmasında yabanc memlekelerin mevzuatında güthem olduğu gibi umumî mülk ve valilerin mütelâsırlarından da faydalanılmıştır.

Projenin esasları

Layihanın usmî hükümlere tasdik eden 16 inci maddelerinde zirai saha ve dairelerle çiftçi malları ve zirai siciller tarif edilmiştir. imar planları tasnif edilen şehir ve kasabalarda pianda gösterilen imar hududu dışında kalan yerler imar planları yapılmayan mahallerde çiftçi mecnusları ta yin edesleri hudut dışında kalan mahaller zirai saha sadedilmiş ve kanun hükümleri bu saha içinde ki çiftçi mallarının korunması üzere rindetemekzattirilmiş köylerde çiftçinin korunması tabii ve kanun mevzuuna dahil malları köy içlerinden bulueda gundan köy merkezleri zirai saha dahilinde alınmış ormanlar hususî muhafaza hükümlerine tabii buluedugundan bu nlar kanunun mevzuu dışında bırakılmıştır.

Her göz onun için elem yaşı dokünüş, her gönül bu kara haberin iztirabiyle titremiştir. çok çetin bir savastansoura, Türkulusunu, ebedi istiklale, geniş bir ikbale kavuşturmuş ve kurduğu cumhuriyetle, Türk ulus-

sak, ne kadar acısak azdır.

Fakat bu derin teessürlerimiz karşısında bizi teselli eden naki onun olmeyen ebedi gabsiyetlerinin daima kalbimizde ve millî varlığımızda yansamasıdır. Evet her

onun yöce eserini yaşatmak yolunda bir an bile geri kalmıyacaktır.

İşte bunun için, bugün matem göz yaşlarımızı akırtırken, içimizde bütün hiziyle heyecanıyla ve imana yaşayan Atatürk'e dayanarak müteselli oluyoruz.

Resim 4. 11 Kasım 1938 tarihli "Diyarbakır" manşeti (Diyarbakır, 1938, s.1).

10. 2. Teşrin 1939

CUMA

DİYARBAKIR

— İÇ KALEDE —

BAŞ MUHARRİRİ

T. CAHİT

ÇUBUKÇU

No: 1305

Gündelik Siyasal Gazete

Kuruş(3)

Ebedi Şef Atatürk'ün Ölümünün
Yıl Dönümü

Münasebetiyle Bugün Halkevinde Bir İhtifal Toplantısı Yapıldı

Ebedi Şef Atatürk'ün ölümünün yıl dönümünü münasebetiyle bugün halkevinde bir ihtifal toplantısı yapıldı.

Bu ihtifal toplantısında Birinci Umumi Müfettişimiz Sayıdın Özenen, Kor Komutanı Galip Deniz, askeri erkân, müfettişlik ve vilâyet rüşyası memurları ile bir çok halk bulunuyordu.

Kütüpe gelen Vali vekili İhsan Kurtan büyük Ebedi Şef Atatürk'ün ölümünün yıl dönümünü münasebetiyle şifarişler bir kaç söz söyledikten sonra tam saat dokuz beş geçte orada bulunanları büyük ölünün bahrasına hüsranda bir dakika ayakta sükate davet etti.

Bundan sonra lise felsefe öğretmenisi Kazım Beykal tarafından Ebedi Şef Atatürk'ün çocukluğundan başlayarak ölümüne kadar bütün hayatını ve büyük türk milletine yaptığı hizmetleri anlatıldı.

Bunun müteakip Milli Şef İsmet İnönü'nün Ebedi Şef Atatürk'ün ölümünü münasebetiyle nezaretirisi olduğu beyanname Dr. Şükrü Kaya tarafından okunarak ihtifale son verilmiştir.

Şehrimizde

Halkevinin tertip etmiş olduğu ihtifalde söylenen hitabe ve sözleri bütün şehir halkında dinleyebilmek için halki kolları vasıtasıyla neşriyatın bütün şehre yayılmıştır. İhtifalın başlanışında resmî ve hususî teşekküllerin bütün bayrakları yarıya indirilmiş ve saygı selâmları bütün halk huzur ve saygı ile yerinde durmak suretiyle ifa etmiştir.

Kahvelerde bulunan halkımızda bu saygı selâmına aynı hürmeti göstermişlerdir.

Ebedi Şef Atatürk

Atatürk'ün Ölümünün Yıl Dönümünü

Anadolu ajansı hürmetle
yad eder

Bugün türk milletinin en aziz evladını

(Atatürk'ü) kaybettığının yıl dönümüdür.

Bu acı günde Anadolu ajansı (Büyük Ebedi Şef'in) hatırasını hürmetle yad eder. (A.A)

Hitlere suikast

Altı kişi öldü altmış yaralı var

Dün akşam mübalele en eski nasyonalistlerin senelik toplantısını yaptığı kollar birahanesinde Hitler bir nutuk söylemiş ve toplantıyı terk etmesinden biraz sonra toplantı salonunda bir infilak olmuş ve buinfildan altı kişi ölmüş ve altmıştan fazla kisiye yaralanmıştır.

Zahata suikastı yapanları haber verenlere beş yüz bin mark mükâfat vadettir. a.a

Geceyi şehrimizde geçiren
Dahiliye Vekilimiz
Dün şehrin muhteşif
müesseseleriyle mekteplerde
tetkikatta bulundular

Geceyi Müfettişi umumilik konagında geçiren sayın dahiliye vekilimiz Faik Öztürk dün sabah saat 9.15 de müfettiş umumilik dairesine teşrif ederek orada hazır bulunan Diyarbakır valisi Dr. Mitat Altıok, Sırtı valisi İzzettin Çağpar, Urfa valisi Kazım Demirel mardin valisi Cevad Ökmen ile vilâyetimize bağlı Cermik, Lice, Silvan, Kulpa, Eğin, Bismil, Ergani ve Çınar kaymakamlarını kabu edince Birinci Umumi Müfettişimiz Abidin Özeninde hazır bulundukları halde vilâyet ve kazaları ait işler üzerinde görüşmeler yapmışlar ve notlar almışlardır.

Saat 13 de öğle yemeğini Müfettişlik konagında yedikten sonra yollarında birinci Umumi Müfettişimiz Abidin Özenen, vali Dr. Mitat Altıok ve emniyet müdürü Ekrem Sanvar olduğu halde Lice, orta, şangat ve ziya gökalp okullarına giderek tetkikatta bulunmuşlar ve buradan vilâyet makamına kor komutanlık dairesine giderek ziyarete bulunduktan sonra otomobilleriyle Atatürk köşkiyle divanbaktı köpeğine kucak bir gezinti yapmışlardır.

Aydırlarında belediyye uğrayarak belediye işleri üzerinde reis Nazım Özenen izahat almışlardır.

Buradan doğrudan Halkevinde gelen dahiliye vekilimiz Halki reis vekili Zekâi Arman ve idare heyeti tarafından karşılanmışlardır. Burada yeni yapılan halk evi binasının her tarafın gezmiş ve binanın ihtiyaca cevap verecek kadar geniş ve modern bir tarz mimaride yapıldığını söylemişler ve halk evi hakkında izahat etmişlerdir.

Halkevinde çıktikten sonra dağ kapısının daki tarihi kitabeleri tedkik etmişler ve belediye tarafından vali konagında verilen ziyafete teşrif buyurmuşlardır.

Dahiliye Vekilimiz
şehrimizden
ayrıldılar

İkigünden beri şehrimizin misafiri bulunan sayın Dahiliye Vekilimiz Faik Öztürk dün sabahki trenle Ankara'ya hareket buyurmuşlardır.

Sayın Vekilimiz istasyonda Birinci Umumi Müfettişimiz Sayıdın Özenen, Kor Komutanı Galip Deniz, şehrimizde bulunan Mağlin, Sırtı, Urfa valileriyle vilâyetimize bağlı kaza kaymakamları, müfettişlik ve vilâyet erkânı ve memurları Emniyet Müdürü Ekrem Sanvar, Belediye ve Halkiye reisleri resmî ve hususî teşekküller mümessilleri ve kalabalık halk tarafından tesfi edilmiş ve başta bando olduğu halde bir kuta asker ve polis müfrezeleri tarafından hitram resmî yapılmıştır.

Yerel Basında 10 Kasım Törenleri 1938-1950 (Diyarbakır Gazetesi Örneği)

Resim 5. Atatürk'ün vefatının 1. Yıl dönümü olan 10 Kasım 1939 tarihli “Diyarbakır” manşeti (*Diyarbakır*, 1939, s.1).